

Фітоценотична характеристика та охорона угруповань з участю *Scirpus supinus* L. (Cyperaceae) на Закарпатській рівнині

Роботу виконано на кафедрі ботаніки УжНУ

Наявність *Scirpus supinus* у флорі Закарпаття протягом півстоліття була сумнівною. Ми виявили його на Закарпатській низовині у літоральній зоні штучної водної екосистеми. Проаналізовано видовий склад угруповань, а також вивчено їх структуру та екологічні особливості місцезростань.

Ключові слова: *S. supinus*, Закарпатська низовина, гігрофітон, угруповання, охорона.

Felbaba-Klushina L. M. Phytocenotic Characteristic and Protection of Communities of *Scirpus Supinus* L. (Cyperaceae) in Transcarpathian Lowland. The existence of *S. supinus* in flora of Transcarpathian region was considered dubious in the views of scientists for half a century. We succeeded in determining *S. supinus* in Transcarpathian lowland. It grows in riverside zone of artificial aquatic ecological system. The species composition and the structure of the groupments are being analyzed and the ecological peculiarities of the areas of the growing, are being studied.

Key words: *S. supinus*, Transcarpathian lowland, hygrophyton, groupments, protection.

Вступ. У межах Карпатської гірської країни зустрічається дванадцять видів і один підвид роду *Scirpus* [13]. На території Українських Карпат рід *Scirpus*, на думку С. Мосякіна та М. Федорончука [12], включає шість видів: *S. silvaticus* L., *S. radicans* Schur, *S. lacustris* L., *S. tabernaemontani* C. C. Gmel., *S. triqueter* L та *S. supinus* L. Відмітимо, що останній вид не вказується для регіону Українських Карпат ані у Визначнику рослин Українських Карпат [13], ані у Визначнику вищих рослин України [8]. У найновіших працях, присвячених родині Cyperaceae в Українських Карпатах, згаданий вид також не вказується [4]. Попри те у регіональному флористичному зведенні “Флора Закарпаття” С. С. Фодор [10] вказує, що цей вид був знайдений в околицях села Федорове Виноградівського району на Закарпатській рівнині ще у 1953 році, але гербарного зразка рослини не збереглося. Отже протягом півстоліття наявність *S. supinus* у флорі Закарпаття була сумнівною.

Під час флористичних досліджень водних та болотних екосистем Закарпатської області виявлено *Scirpus supinus* у прибережній зоні каналу, що оточує болотний масив в околицях села Дийдово Берегівського району. Ця рідкісна знахідка для флори Закарпаття ще раз підтверджує унікальність водно-болотних екосистем Закарпатської рівнини.

Об’єкт і методи. Закарпатська рівнина простягається на південь від Вулканічних Карпат і у геологічному плані відповідає тектонічному елементу Чопської западини. Абсолютні висоти коливаються від 112–120 м (біля передгір’я) до 105 м (біля м. Чоп).

Середньорічна температура повітря на Закарпатській рівнині, яка перебуває під впливом повітряних мас Великої Угорської низовини, складає 8,8 °C і є найвищою на території Українських Карпат. Середньорічна кількість опадів є біля позначки 805 мм, і трохи вища, ніж у найтеплішій південно-східній частині Карпат, де цей показник складає 702 мм [6].

За М. С. Андріановим [2], це дуже тепла кліматична зона, яка охоплює Закарпатську низовину та Покутську рівнину в межиріччі Дністра і Прута. У місцях з постійним або тривалим періодичним зволоженням поширені лучно-болотні ґрунти, що відрізняються важким механічним складом, слабкою фільтрацією, сильною кислотністю і значним вмістом гумусу [7].

Дослідження проводилися на Закарпатській рівнині в околицях с. Дийдово Берегівського району, на найбільшому за площею болотному масиві Закарпаття – Дийдівський Став. Назви рослин наведені за С. Мосякіним та М. Федорончуком [12].

Основним ландшафтним типом цього флористичного району є заплавно-нижньотерасова рівнина. Її в минулому часто затоплювали повені та паводкові води річок Тиси, Латориці й Боржави, які підтримували високий рівень ґрунтових вод, що сприяло оглеєнню дернових ґрунтів. Для їх оптимізації були проведені значні меліоративні роботи у вигляді мережі каналів завдовжки в сотні кілометрів, уздовж річок побудовані дамби, які захищають рівнину від катастрофічних повеней і

паводків. Місцевості середньо- і високотерасових ярусів природно добре дреновані та перетворені в плантації виноградників та садів, які надають специфічних рис пейзажу низовини.

У доагрокультурний період рівнина була вкрита в основному дубовими лісами, які чергувалися з водно-болотними угіддями. Із розвитком господарства ліси зазнали істотних територіальних та структурно-функціональних змін. Зараз лісистість території складає не більше 10 %. Незважаючи на проведені меліоративні роботи, водно-болотна рослинність збереглася тут досить добре у вигляді окремих острівних масивів, а також на річкових долинах і вздовж штучних каналів.

Результати та їх обговорення. Представники роду *Scirpus* характеризується відносно вузькою екологічною нішею. Вони приурочені переважно до мулистих чи піщаних берегів водойм, рідше зустрічаються на болотах та у водоймах. Більшість видів цього роду ценотично малоактивні. Серед тих, що зростають у досліджуваному регіоні, тільки *S. silvaticus* L. завдяки широкій екологічній амплітуді проявляє високу ценотичну активність.

Scirpus supinus має древньосередземноморський ареал з широкою іррадіацією на північ. У цілому рослина поширена по всій північній півкулі, завжди на низовинах і всюди рідкісна [11]. Зустрічається також у степових районах України та Молдови по берегах водойм. У розумінні А. І. Кузьмічова [5] досліджувана рослина входить до флороценогенетичного комплексу псамоефемерету, а в міоцен-пліоцені – це елемент саваноїдного палеокомплексу.

На Закарпатській рівнині *S. supinus* зростає у прибережній зоні меліоративного каналу, що оточує 67 га болотного угіддя “Дийдівський Рийт”. Місцезростання рослини характеризується піщано-мулистим ґрунтом і змінним гідрологічним режимом. Угруповання не повністю сформоване, травостій розріджений, фітоценотична роль окремих видів не визначена. Разом з одиничними куртинами *S. supinus* L. зростають *Eleocharis palustris* (L.) Roem. & Schult., *E. acicularis* (L.) Roem. & Schult., *E. ovata* (Roth) Roem. & Schult., *E. uniglumis* (Link) Schult. з індивідуальним проективним покриттям 2–3 % кожний, а також *Alisma plantago-aquatica* (4–5 %), *Juncus effusus* L. (3–7 %), *J. bufonius* L. (2–3 %), *Carex vulpina* L. (2–3 %), *C. hirta* L., *C. riparia* Curtis (1–2 %), *Butomus umbellatus* L. (2 %), *Glyceria fluitans* (L.) R. Br. (3–4 %). *Oenanthe aquatica* (L.) Poir. (1 %) *Echinochloa crusgalli* (L.) H. Beauv (1–2 %), *Videns frondosa* L. (1 %).

Місцями зростають густі колонії *Scirpus tabernaemontani* C.C. Gmel. За типологічним аналізом флори прийнятим нами раніше [9] описаний флористичний комплекс належить до гідрофітону. У воді (гідрофітон) пояс занурених рослин утворюють *Utricularia vulgaris* L., *Ceratophyllum demersum* L., *Lemna trisulca* L., *Myriophyllum spicatum* L. Пояс рослин з плаваючими листками складають *Stratiotes aloides* L. та *Hydrocharis morsus-ranae* L. Пояс рослин, прикріплених до дна, утворюють *Typha latifolia* L. та *Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holmberg, що займають значні площі. Відмітимо, що в межах Закарпаття біотопів такого типу порівняно мало. Подібні зустрічаються в Хуст-Солотвинській западині Закарпатського передгір'я і були описані нами раніше [9], але для *S. supinus* околиці с. Дийдово – поки що єдине відоме місцезнаходження не тільки для Закарпатської рівнини, а й для Закарпаття та й Українських Карпат в цілому. Враховуючи ці обставини, вважаємо, що *S. supinus* необхідно включити до Червоного списку Закарпаття, а місцезростання з його участю потрібно охороняти.

Втішним є факт, що околиці села Дийдово Берегівського району, а саме урочища Товар, Міц і Став загальною площею 127,5 га, які мають статус заказника під назвою “Товар”, разом з деякими іншими урочищами нижньої частини басейнів рік Тиси, Латориці й Боржави площею близько 40 га (території Ужгородського, Мукачівського Виноградівського районів) будуть входити до ландшафтного парку “Притисянський”. Доцільність його створення обґрунтовано в результаті співпраці держуправління екології та природних ресурсів у Закарпатській області, екоцентру “Тиса” та міжвідомчої наукової лабораторії охорони природних екосистем Карпат (кафедра ботаніки УжНУ). Створення ландшафтного парку “Притисянський” відповідає Конвенції “Про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів” (02.02.1971 р., м. Рамсар, Іран) та Закону України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки”. Зазначимо, що саме на ділянці Став зростає ще одна рідкісна рослина для Українських Карпат – *Carex bohémica* Schreb., і про охорону цього біотопу вказували автори згаданої флористичної знахідки Т. Л. Андрієнко та інші [1].

Висновки

1. *Scirpus suripus* L. є елементом серійних угруповань водно-прибережної зони штучної екосистеми на Закарпатській низовині. Околиці с. Дийдова нині єдине відоме місцезнаходження виду в Українських Карпатах. Нова флористична знахідка в околицях с. Дийдово ще раз свідчить про необхідність створення раніше запланованого ландшафтної парку.

2. Гербарні екземпляри *S. suripus* передані до Гербарію Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (KW).

Література

1. Андрієнко Т. Л., Прядко О. І., Недоруб О. Ю., Антосяк В. М. Нові місцезростання *Carex bohemica* Schreb. в Україні // Укр. ботан. журн.– 1999.– Т. 56.– № 2.– С. 160–162.
2. Андрианов М. С. Клімат // Природа Українських Карпат.– Л.: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1968.– С. 87–101.
3. Визначник рослин Українських Карпат.– К.: Наук. думка, 1977.– 435 с.
4. Данилик І. М. Таксономічна діагностика родини Сурегасеae Juss. флори Українських Карпат // Наук. вісн. Ужгородськ. ун-ту. Сер. біол.– 2000.– Вип. 10.– С. 15–34.
5. Кузьмичов А. И. Гидрофильная флора юго-запада Русской равнины и ее генезис.– СПб.: Гидрометеоздат, 1992.– 214 с.
6. Милкина Л. И. Клімат // Украинские Карпаты. Природа.– К.: Наук. думка, 1988.– С. 38–44.
7. Милкина Л. И. Почвы // Украинские Карпаты. Природа.– К.: Наук. думка, 1988.– С. 44–51.
8. Определитель высших растений Украины / Д. Н. Доброчаева, М. И. Котов, Ю. Н. Прокудин и др.– К.: Наук. думка, 1987.– 548 с.
9. Фельбаба-Клушина Л. М. Гідрофільна флора Хуст-Солотвинської западини (Українські Карпати) // Наук. вісн. Ужгородськ. ун-ту. Сер. біол.– 2004.– Вип. 14.– С. 103–108.
10. Фодор С. С. Флора Закарпаття.– Л.: Вища шк., 1974.– 208 с.
11. Grau J., Kremer V., Moseler B., Rambold G., Triebel D. Pruvodce Prirodov. Travy. Lipnicovite, šáchorovité, sířinovite a rostliny podobne travam Evropy.– Praha: Ikar, 1998.– 286 p.
12. Mosýakin S., Fedoronchuk M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist.– Kiev, 1999.– 345 с.
13. Tassenkevich L. Flora of the Carpathians. Checklist of the native vascular plant species.– Lviv: State Museum of Natural History of NAS of Ukraine, 1998.– 610 p.

Адреса для листування:

88018 Ужгород, вул. Л. Толстого, 44/26.

Тел. 8(0312) 61-37-07.

Ел. пошта: kunik@mail.uzhgorod.ua

Статтю подано до редколегії
16.04.2007 р.